

Iwona Żuraszek-Ryś
Uniwersytet Zielonogórski
Polska
 <https://orcid.org/0000-0002-3749-3596>
i.rys@ifp.uz.zgora.pl

 Forum Lingwistyczne
tom 13, nr 1 (2025)
ISSN 2450-2758 (wersja elektroniczna)

DOI: <http://doi.org/10.31261/FL.2025.13.1.05>

Dorota Szagun
Uniwersytet Zielonogórski
Polska
 <https://orcid.org/0000-0003-3341-5387>
d.szagun@ifp.uz.zgora.pl

zgłoszone: 09.01.2024
zaakceptowane: 27.03.2024
opublikowane: 26.05.2025

Historia języka polskiego a glottodydaktyka polonistyczna

The history of the Polish language and Polish language glottodidactics

Abstract: The subject of the research in this article is the relationship between the history of the Polish language and Polish language glottodidactics. It is considered from two perspectives: (1) research – as a relationship of separate sciences with a common object of study, having their own goals and a conceptual apparatus, but also mutual sources in terms of certain research concepts and methods, and (2) practical – in terms of the relationship between the knowledge of the history of language construction and use and the teaching and learning of Polish as a foreign and second language. The presented considerations were intended to demonstrate the importance of mutual relationships between the subdisciplines being compared. Today, the common research area of the history of the Polish language and glottodidactics is the increasingly visible traces of the use of the Polish language recorded in writing. There is also a need to include historical and linguistic content in the glottodidactic workshop, and special emphasis should be placed on teaching Polish and Polish culture in the spirit of understanding the common Slavic heritage, for which knowledge of the history of the language seems necessary.

Key words: history of the Polish language, Polish language glottodidactics

Abstrakt: Przedmiot badań w niniejszym artykule stanowi relacja: historia języka polskiego – glottodydaktyka polonistyczna. Jest ona rozpatrywana w dwu ujęciach: (1) badawczym – jako relacja odrębnych nauk o wspólnym przedmiocie badań, mających własne cele, aparat pojęciowy, ale także wzajemne źródła w zakresie niektórych koncepcji i metod badawczych, oraz (2) praktycznym – w zakresie związków między wiedzą o dziejach budowy i używania języka a nauczaniem i uczeniem się języka polskiego jako obcego i drugiego. Przedstawione rozważania miały na celu wykazanie znaczenia wzajemnych związków między zestawianymi subdyscyplinami. Wspólny obszar badawczy historii języka polskiego i glottodydaktyki stanowią dziś bowiem coraz częściej dostrzegalne, utrwalone w piśmie ślady używania języka polskiego. Istnieje także potrzeba włączania treści historycznojęzykowych w warsztat glottodydaktyczny, a szczególny akcent należałoby położyć na nauczanie polszczyzny i kultury polskiej w duchu zrozumienia wspólnego dziedzictwa słowiańskiego, do czego znajomość historii języka wydaje się konieczna.

Słowa kluczowe: historia języka polskiego, glottodydaktyka polonistyczna

W niniejszym artykule interesuje nas relacja między historią języka polskiego a glottodydaktyką polonistyczną w dwu ujęciach: (1) badawczym – jako odrębnych nauk o wspólnym przedmiocie badań, mających własne cele, aparat pojęciowy czy metody badawcze, oraz (2) praktycznym – w zakresie związków między wiedzą o dziejach budowy i używania języka a nauczaniem i uczeniem się języka polskiego jako obcego i drugiego.

Historia języka polskiego jako nauka ma swoje źródła w XIX w. w badaniach młodogramatyków, a później strukturalistów w ramach językoznawstwa diachronicznego, a zwłaszcza w badaniach historyczno-porównawczych (Borawski, 2000; Pastuch, 2018; Urbańczyk i Kucała, 1999), chociaż początki instytucjonalne (towarzystwa naukowe, katedry uniwersyteckie), jak pisze Stanisław Dubisz, należy datować na przełom XVIII i XIX w. (Dubisz, 2022, s. 40). Według Bogdana Walczaka historia języka jako subdyscyplina lingwistyczna, we współczesnym rozumieniu badań historycznojęzykowych, sięga okresu dwudziestolecia międzywojennego, kiedy powstały prace wykazujące samoświadomość badaczy dyscypliny w zakresie przedmiotu, obszaru badań i metodologii (Walczak, 2018, s. 67).

Początki naukowej glottodydaktyki polonistycznej sięgają roku 1969, w którym związany z Uniwersytetem Warszawskim Jan Lewandowski sformułował pierwszy postulat jej uprawiania. Nazywając ją wówczas metodyką nauczania języka polskiego jako obcego (dalej JPJO), pisał „o konieczności rozpoczęcia badań nad tym procesem dydaktycznym, badań prowadzących do stworzenia własnej, odrębnej teorii nauczania języka polskiego cudzoziemców” (Lewandowski, 1969, s. 79). Świadomość powiązania badań synchronicznych z dydaktyką istniała już wcześniej. Co znamienne, jak pisał Kazimierz Polański, akcent badawczy położony na diachronii w XIX stuleciu, przesunął zainteresowania synchronią właśnie do funkcji nie naukowo-badawczej, ale dydaktycznej, w tym zwłaszcza do nauczania języka ojczystego czy obcego (Urbańczyk i Kucała, 1999, s. 65). Na naszym gruncie glottodydaktyka jako samodzielna dyscyplina zaczyna funkcjonować od lat 70. XX w. w obrębie językoznawstwa neofilologicznego, natomiast praktyka glottodydaktyczna w zakresie nauczania/uczenia się JPJO (i związane z tym publikacje) sięga wieku XVI (Dąbrowska, 2018). Sam termin *glottodydaktyka polonistyczna*, jej definicja i charakterystyka zostały w pełni opisane w pracy Władysława Miodunki pt. *Glottodydaktyka polonistyczna. Pochodzenie – stan obecny – perspektywy* z 2016 r. Autor wskazał na naukowy charakter tej subdyscypliny i określił jej zakres badawczy (Miodunka, 2016).

Związki historii języka polskiego i glottodydaktyki w ujęciu teoretycznym

Obie poddyscypliny należą do językoznawstwa, co powoduje, że mimo istnienia pewnych różnic pomiędzy nimi można mówić także o licznych cechach je łączących. Wspólnym przedmiotem badań obu nauk jest język (*langue* i *parole*, elementy języka, odmiany języka). Jego opisu dokonuje się jednak w różnorodny sposób. Mając na uwadze złożoność samej materii językowej i możliwość uwzględnienia w czasie analizy wielu punktów widzenia, w dużym uproszczeniu można przyjąć, że w przypadku historii języka polskiego dominują diachroniczny (nastawiony na obserwację zmian) i historyczny ogłód języka (retrospektywność); w przypadku glottodydaktyki – raczej synchroniczny uzależniony od typu podejmowanej działalności glottodydaktycznej. Badania synchroniczne w glottodydaktyce

polonistycznej mogą mieć wymiar zarówno współczesny, jak i historyczny (retrospektywny) w działalności naukowej, natomiast w przypadku praktyki dydaktycznej – dominuje obserwacja synchroniczna ukierunkowana na sposoby nauczania / uczenia się języka¹. Aspekt historyczny obecny jest głównie w badaniach nad historią nauczania języka polskiego jako obcego i drugiego (Dąbrowska, 2018; Miodunka, 2016) oraz w glottodydaktyce porównawczej nazywanej czasem dydaktyką wielojęzyczności (Gębał, 2014, s. 38).

To, co wiąże obie analizowane poddyscypliny, to także ich niejednorodność, wielonurtowość i wieloaspektowość (Polański, red., 1999, s. 281; Walczak, 2018, s. 65). Widoczna jest w obu subdyscyplinach obecność niektórych wspólnych koncepcji i teorii językoznawczych, chociaż ze względu na odmienne cele badawcze aplikowane są one do materiału badawczego w inny sposób i dają inne rezultaty. Są to np.: językoznawstwo historyczno-porównawcze, strukturalizm, kognitywizm, ale także paradygmat komunikacyjny.

Językoznawstwo historyczno-porównawcze w historii języka polskiego objaśniało zmiany językowe zachodzące w polszczyźnie przez odwołanie do faktów analogicznych występujących w językach pokrewnych, a opierających się na wynikach badań dotyczących teorii zmian językowych (prawa głosowego, drzewa genealogicznego, teorii falowej). Z kolei w przypadku glottodydaktyki wiązało się to ze zwracaniem uwagi na podobieństwa i różnice między językami należącymi do tej samej rodziny językowej².

W obu omawianych subdyscyplinach wyraźnie też zaznaczył się strukturalizm. Krystyna Kleszczowa (2011, s. 101), omawiając strukturalizm w diachronii, wydzieliła dwie jego postaci. W jednej z nich traktowano historię języka jako wiedzę o składnikach tworzywa językowego i wiązano ze zwróceniem szczególnej uwagi badaczy na poszczególne podsystemy języka, zwłaszcza fonologiczny i fleksyjny, natomiast drugim istotnym wkładem w rozumianą strukturalnie diachronię był model samoregulacji języka Ireny Bajerowej, wyłożony w 1969 r. w artykule *Strukturalna interpretacja historii języka* (Bajerowa, 1969). Strukturalizm w glottodydaktyce spowodował położenie akcentu na nauczanie podsystemów języka: fonologicznego, morfologicznego, składniowego, leksykalnego i na obowiązujące w nich reguły gramatyczne. W zakresie glottodydaktyki strukturalizm w myśli teoretycznej przyniósł wiele obserwacji systemowych pierwszego języka ucznia i języka drugiego (Lado, 1957), w praktyce zaś dotyczył nauczania mechanizmów tworzenia struktur. Z myśli strukturalnej wyrasta hipoteza kontrastywna głosząca, że interferencja utrudnia naukę języka (transfer negatywny), a identyczność wzmacnia jego przyswajanie (transfer pozytywny).

¹ Magdalena Pieklarz-Thien (2021), opisując koncepcję związku glottodydaktyki i językoznawstwa, stwierdziła, że „glottodydaktykę cechuje odrębna i samodzielna perspektywa na przedmiot poznania, jakim jest język, która różni się w wielu zakresach od perspektywy językoznawstwa szczegółowego (na przykład germańskiego), jak również perspektywy językoznawstwa ogólnego i porównawczego. Zakłada się istnienie lingwistyki w glottodydaktyce, która wprawdzie podziela przedmiot badań, pytania i metody badawcze z językoznawstwem szczegółowym, **postrzega ona jednak, bada i opisuje język z perspektywy uczących się** [wyróżnienie nasze – D.S. i I.Ż.R.], dla których jest on drugim bądź kolejnym językiem nabywanym przez pryzmat języka ojczystego i ewentualnie innych języków obcych, nabytych bądź też równolegle nabywanych” (s. 182).

² Przejawy funkcjonowania określonych koncepcji i paradygmatów językoznawczych w glottodydaktyce pochodzą z opracowania *Lingwistyka, glottodydaktyka, praktyka dydaktyczna – rola teorii językoznawczych w procesie glottodydaktycznym* Małgorzaty Rzeszutko-Iwan (2018, s. 20–21).

Innym prądem językoznawczym, który wywarł wpływ na omawiane subdyscypliny, był kognitywizm. Bajerowa w artykule *Czy i jak historia języka może skorzystać z propozycji kognitywizmu?* zwracała uwagę na to, że w historii języka polskiego szczególnie cenne mogą okazać się wyniki badań językowego obrazu świata (JOS), gdyż dotyczą one powiązań języka z całą pozajęzykową rzeczywistością (Bajerowa, 2010, s. 40). Badaczka przypisała także ważne miejsce w historii języka polskiego – oprócz JOS – prototypowi:

Teoria prototypu będzie stanowić podstawę tezy o działaniu tendencji do podnoszenia wyrazistości formy czy kategorii. Zwiększenie wyrazistości polega na nasileniu cech charakterystycznych dla danej kategorii, a więc na upodobnieniu do elementu typowego, grającego rolę reprezentatywną. Określenie tego elementu jako prototypu uwydatnia właśnie tę typowość, bo prototyp uważa się za element centralny i wzorcowy. Tym samym lepiej się tłumaczy całe działanie tendencji do podnoszenia wyrazistości, która nieraz kieruje ewolucją języka. (Bajerowa, 2010, s. 42)

Kognitywizm w historii języka polskiego obejmuje badania w zakresie odzwierciedlania przez język wspólnoty kultury umysłowej człowieka. Są to zatem wszelkie badania historyczne JOS oraz badania nad tożsamością. Implikacja kognitywizmu w glottodydaktyce polegała na zwróceniu uwagi na nauczanie metaforyki danego języka, a także na przesunięciu punktu ciężkości z nauczania reguł gramatycznych na sprawność rozumienia ze słuchu oraz mówienia. Ponadto zarówno w historii języka polskiego, jak i w glottodydaktyce zaznaczyła się problematyka nacechowania aksjologicznego wypowiedzi.

Paradygmat komunikacyjny/komunikologiczny (zob. Walczak, 2018, s. 68) w historii języka wiążemy z ogłędem dziejów używania języka w kontekście wspólnot komunikatywnych (Borawski, 2000; Zabrocki, 1963), zatem zainteresowania badawcze dotyczą kształtowania się języka w związku z przekształceniami życia wspólnot i wytwarzaniem wzorów językowych zachowań. Jest to rozumienie badań historycznojęzykowych jako lingwistyki opisującej konkretne akty językowe, nie zaś abstrakcyjny system. W tej samej konkretności osadza się podejście komunikacyjne w glottodydaktyce, jako kompleksowy system nauczania języka obcego (Rzeszutko-Iwan, 2018, s. 19) realizowanego w praktyce dydaktycznej przez nauczanie przede wszystkim funkcji języka i sytuacji komunikacyjnych, z przewagą autentycznych wypowiedzi/tekstów członków polskiej wspólnoty komunikatywnej (Gębał i Miodunka, 2020 s. 62).

Podobieństwa teoretyczne w obu subdyscyplinach prowadzą do podobnych wyborów metodologicznych i przyjmowanych mechanizmów opisu. Chociaż, jak już wcześniej powiedziano, historia języka polskiego oraz glottodydaktyka polonistyczna mają odrębne rozwiązania analityczne, de facto wyrastają z tych samych teorii językoznawczych i rozwiązań teoretycznych, aplikując je do przedmiotu swoich badań, a także adaptując metody z innych dyscyplin. Na przykład metodę filologiczną stosowano zarówno w historii języka polskiego, jak i w glottodydaktyce. W przypadku historii języka polegała ona na zestawianiu tekstów pisanych (w ujęciu nowszym także danych ze źródeł dźwiękowych i dźwiękowo-obrazkowych) w tym samym języku, a pochodzących z tej samej epoki lub różnych. Zestawiając

z sobą elementy języka spełniające tę samą funkcję w tekstach z tej samej epoki – można stwierdzić fakt istnienia danego zjawiska językowego, a w przypadku tekstów z różnych epok – można ustalić moment rozpoczęcia lub zakończenia danej zmiany językowej czy opisać fazy przeobrażeń językowych (Długosz-Kurczabowa i Dubisz, 2001, s. 74–75). W przypadku glottodydaktyki metoda ta dotyczyła dokładnej analizy tekstu – *praelectio*, obejmującej poznanie słownictwa (zbiory słów łacińskich wraz z przykładami użycia, wskazanie wyrazów niepoprawnych gramatycznie oraz wyrazów nieprzyzwoitych), gramatykę (reguł wraz z wyjątkami) i tłumaczenie (od XVI w. podwójne tłumaczenie: najpierw tekstu łacińskiego na język ojczysty, a następnie znów na język łaciński).

Zjawiskiem coraz częstszym we współczesnej nauce jest interdyscyplinarność. Przyjmuje się, że przyczynia się ona do poszerzenia pola badawczego, stanowi źródło nowych bodźców oraz inspiracji. W interdyscyplinarność językoznawstwa historycznego nikt nie wątpi (historycy języka odwołują się do szeroko rozumianego językoznawstwa, wiedzy wypracowanej z wykorzystaniem historii, socjologii, psychologii, kulturoznawstwa, filozofii i innych dyscyplin naukowych), chociaż w związku z nią werbalizowane są także zagrożenia integralności nauki bądź zachowania autonomii dyscypliny (Pastuch, 2018, s. 35). Z kolei glottodydaktyka nawiązuje do nauk o komunikacji (ze zwróceniem specjalnej uwagi na komunikację międzykulturową, językoznawstwo, socjolingwistykę i psychologię społeczną), a także pedagogiki, dydaktyki ogólnej, nauk o poznawaniu (nauk kognitywnych), psycholingwistyki, psychologii (Miodunka, 2012, s. 76–77), z których „czerpie metody badań (wypracowując jednocześnie własne) i dzięki którym poszerza badany przez siebie przedmiot” (Słaby-Góral, 2014, s. 233). Mimo wkładu nauk pokrewnych w rozwój glottodydaktyki polonistycznej zwraca się również uwagę na konieczność zachowania jej autonomii: „Opowiadamy się przeciw prostemu przenoszeniu ustaleń z nauk pokrewnych (także językoznawstwa polonistycznego, lingwistyki tekstu i socjolingwistyki) do glottodydaktyki, którą uważamy za autonomiczną dyscyplinę badań” (Miodunka, 2012, s. 77).

Interdyscyplinarność i zbieżny zakres inspiracji naukowych w przypadku obu porównywanych poddyscyplin wynika ze wspólnego przedmiotu badań – języka, który jest społecznym narzędziem komunikacji uwikłanym w liczne czynniki ludzkiej działalności (por. Pastuchowa, 2009, s. 229).

Wspólne domeny badań

Mimo że obie subdyscypliny cechują pewne podobieństwa, to w publikacjach dotyczących glottodydaktyki (zarówno metodycznych, jak i podręcznikach do nauki JPJO) niewiele miejsca poświęca się jej relacjom z historią języka polskiego. Elementy wiedzy o historii języka, chociaż niewyrażone *expressis verbis*, znajdują się w treściach związanych z nauczaniem kultury polskiej, zwłaszcza w zakresie wprowadzania słownictwa, przysłów i frazeologii. Jednak i badacze historii języka nie zawsze dostrzegali w tekstach dawnych ich profil glottodydaktyczny. Najczęściej zwracano uwagę na niedocenianie materiałów glottodydaktycznych (np. gramatyk, podręczników, rozmówek, słowników do nauki JPJO) w opracowaniach historycznojęzykowych (Dąbrowska, 2018; Miodunka, 2020). Anna Dąbrowska (2018) wyrażała się w sposób następujący:

Interesujące mnie odwoływanie się przez badaczy historii języka polskiego do dawnych opracowań przeznaczonych dla cudzoziemców uczących się JPJO nie pojawiało się u wszystkich autorów. Wynikało to prawdopodobnie z przyjętych przez nich założeń oraz – być może – z niepełnej znajomości tych źródeł, tym bardziej że monograficzne opracowania poświęcone nauczaniu polszczyzny w miastach o mieszanej ludności niemiecko-polskiej zaczęły się ukazywać tuż przed II wojną światową (pierwsza w 1938 roku). Ponadto podchodzono do dziejów polszczyzny jako do dziejów języka ojczystego (narodowego), pomijając fakt, że przez kilka wieków był to język drugi dla części mieszkańców Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jej lenn, a także dla pewnych kręgów mieszkańców krajów ościennych. Z analizy wspomnianych monografii dziejów języka polskiego wynika, że najobficiej ze źródeł przeznaczonych prymarnie dla cudzoziemców korzystał Z. Klemensiewicz, znający i wykorzystujący prace co najmniej dwudziestu autorów takich pozycji. Drugim z kolei badaczem jest B. Walczak, którego *Zarys dziejów...* również [...] zawiera informacje o nauczaniu JPJO cudzoziemców oraz o podręcznikach i gramatykach pisanych z przeznaczeniem dla nich. (s. 35–36)

Taki stan rzeczy był podyktowany, zdaniem autorki, postrzeganiem historii języka polskiego jako historii języka ojczystego, a także nieznajomością publikacji. Z tego też względu Rafał Zarębski (2022) postulował:

[...] współczesny badacz historii języka musi w większym niż kiedyś stopniu uwzględniać wśród bazy materiałowej, z jednej strony, wszelkie pomoce (podręczniki, słowniki, gramatyki, rozmówki itd.) do nauki języka polskiego jako obcego z różnych okresów, z drugiej także – sięgać do słabo wykorzystanych, a licznych źródeł poświadczających dwu- czy rzadziej wielojęzyczność z udziałem polszczyzny. (s. 234)

Ta świadomość przyświeca coraz większej liczbie badaczy historii języka polskiego. Obecnie można zaobserwować, że wspólny obszar badawczy historii języka polskiego i glottodydaktyki stanowią utrwalone w piśmie ślady używania języka polskiego. Są to np. materiały do nauczania JPJO i/lub materiały polskie do nauczania języków obcych, ale i teksty pokazujące wieloetniczność oraz wielojęzyczność wspólnoty komunikatywnej polskiej (np. Brzezina, 1986; Kurzowa, 1983; Reczek, 1989; Walczak i Mielczarek, 2017). Na przykład w kręgu zainteresowań Zarębskiego znalazły się pomoce do nauczania polszczyzny w środowisku frankofońskim (Zarębski, 2022a, 2022b), Anny Burzyńskiej-Kamienieckiej – w środowisku ludności niemieckiej na Śląsku (Burzyńska-Kamieniecka, 1999, 2002, 2011, 2014), a Jolanty Klimek-Grądzkiej – w środowisku Polonii w Stanach Zjednoczonych (Klimek-Grądzka, 2017). Z kolei Irmina Kotlarska w swojej działalności naukowej odwołuje się zarówno do opracowań służących nauczaniu / uczeniu się polszczyzny w języku angielskim (np. *A simplified grammar of the Polish language* Williama Morfilla), jak i materiałów z lat 1788–1950 przeznaczonych do nauki języka angielskiego dla Polaków, w tym polskich emigrantów wojennych z czasów drugiej wojny światowej (Kotlarska, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2021).

Związki historii języka polskiego i glottodydaktyki w ujęciu praktycznym

Współcześnie związki glottodydaktyki z historią języka polskiego uwidaczniają się najsilniej w nauczaniu JPJO Słowian (zwłaszcza Słowian wschodnich) w ramach koncepcji zintegrowanego kształcenia językowego (Gębał i Miodunka, 2020, s. 190), w której uwzględnia się podobieństwa między poszczególnymi językami. W tym kontekście należy rozumieć pojęcia interkomprehensji (zależności: podobieństw i różnic pomiędzy językami pokrewnymi) i fosylizacji (jako zamrożenia sprawności językowych w wyniku wykształcenia zrozumiałego w ramach języków pokrewnych interjęzyka).

Jak wskazują Anna Dąbrowska, Urszula Dobesz oraz Małgorzata Pasieka – autorki publikacji *Co warto wiedzieć. Poradnik metodyczny dla nauczycieli języka polskiego jako obcego na Wschodzie*:

język polski i język rosyjski (a także m.in. białoruski i ukraiński) to języki strukturalnie ogólnie podobne (choćby ze względu na wspólnotę genetyczną), znacznie różniące się jednak w szczegółach i to w odniesieniu do wszystkich podsystemów języka – fonetyki i fonologii, morfologii, składni i leksyki. (Dąbrowska i in., 2010, s. 14)

Nie ulega jednak wątpliwości, że w trakcie nauczania JPJO podczas objaśniania stanu współczesnego języka polskiego można odwoływać się do jego przeszłości, przeobrażeń, jakim uległ na przestrzeni wieków. Ważne jest przy tym uświadomienie sobie, w jakim stopniu treści historyczne są niezbędne w nauczaniu JPJO. Wartość samą w sobie stanowi na pewno poszerzenie wiedzy uczących się czy chęć uatrakcyjnienia przekazywanych treści przez odwołania do historii języka polskiego. Ich obszerność i stopień trudności muszą być jednak dostosowane do kompetencji uczących się, ich wieku, potrzeb, czasu przeznaczanego na naukę itp. W początkowym okresie uczenia się języka wskazane są zazwyczaj uproszczenia dydaktyczne. Wraz z nabywaniem znajomości języka uczący się mogą przejawiać chęć jego dogłębniejszego poznania, co będzie się wiązać z uwzględnieniem w praktyce dydaktycznej także perspektywy diachronicznej. Niemniej jednak wskazuje to na potrzebę znajomości, a nawet pewnej swobody w podejmowaniu zagadnień właściwych historii języka przez glottodydaktyków.

Trzeba mieć na uwadze, że dostrzegalne przez Słowian podobieństwo pomiędzy językiem polskim a ich językami ojczystymi, wynikające z przynależności do tej samej grupy języków słowiańskich, jest powierzchowne. Nieuświadomianie sobie tych różnic może być jedną z przyczyn fosylizacji, czyli według Larry’ego Selinkera: „zatrzymania się procesu przyswajania języka na pewnym etapie rozwoju, nazywanego przez niego także »zamrożoną kompetencją«” (za: Izdebska-Długosz, 2017, s. 238). Jak pisała Dominika Izdebska-Długosz (2017):

Zjawisko fosylizacji oparte na „pułapce komunikatywności” dotyczy uczących się polszczyzny Słowian, którzy na podstawie podobieństwa pomiędzy L1 i L2 łatwo opanowują sprawności receptywne i poziom komunikacyjny sprawności produktywne. Sukces komunikacyjny, który bardzo szybko staje się ich udziałem, prze-

ciwdziała wzrostowi motywacji do doskonalenia się w poprawności, gramatycznej produkcji językowej na wyższych poziomach. Problem ten mocno dotyka także Ukraińców uczących się polszczyzny. (s. 239)

Sądzimy, że obecnie fosylizacja może mieć także przyczyny mentalne powodowane niestabilnością sytuacji migracyjnej, zwłaszcza w zakresie tymczasowości i niepewności życiowych planów i decyzji obecnych w Polsce Ukraińców, a co za tym idzie – ich potrzeb edukacyjnych.

Wnioski i postulaty

Historia języka polskiego i glottodydaktyka to subdyscypliny naukowe językoznawstwa charakteryzujące się pewnymi cechami wspólnymi (np. wspólne korzenie, przedmiot badań, korzystanie z koncepcji i teorii językoznawczych). Mimo zauważalnych podobieństw wciąż treści historyczne są wykorzystywane w glottodydaktyce w niewielkim stopniu. W kontekście interkomprehensji, jako rozumienia, a w konsekwencji uczenia się i nauczania języków pokrewnych odwołania do historii języka nabierają większego znaczenia, zwłaszcza że samo zjawisko pokrewieństwa językowego jest umocowane historycznie. Odniesienia do wspólnego dziedzictwa językowego (przede wszystkim słowiańskiego) wydają się więc jednym z kierunków działań w ramach współczesnej glottodydaktyki.

Ogląd treści nauczania, kierunku kształcenia nauczycieli JPJO, skłania do refleksji, że w obliczu szczególnego napływu Słowian w granice Polski (zwłaszcza Białorusinów i Ukraińców) należałoby położyć szczególny akcent na nauczanie polszczyzny i kultury polskiej w duchu zrozumienia wspólnego dziedzictwa słowiańskiego, do czego znajomość historii języka wydaje się konieczna. Świadomość licznych interferencji językowych i kulturowych może być dobrym pomostem do porozumienia i integracji kulturowej w ramach zajęć JPJO. Niezbędna do tego wydaje się podstawowa wiedza z zakresu historii języka polskiego, w tym podobieństw i różnic językowych oraz kulturowych, co należałoby uwzględnić w kształceniu nauczycieli JPJO. Potrzeba włączenia treści historycznojęzykowych w warsztat glottodydaktyczny owocuje już zresztą pierwszymi publikacjami, jak chociażby pracą Marcina Maciołka i Jolanty Tambor (2021) *Przeszłość w teraźniejszości. Historyczne korzenie współczesnych reguł i wyjątków polszczyzny*. Jak piszą autorzy we wstępie:

Jeszcze niedawno unikano w nauczaniu gramatyki synchronicznej (opisowej) odniesień historycznojęzykowych. Osobiście uważamy, że takie odwołania przynoszą niezaprzeczalne korzyści (s. 3).

W toku zajęć prowadzonych z kursantami pochodzenia wschodniosłowiańskiego, a po 22 lutego 2022 r. z licznymi kursantami z Ukrainy, niejednokrotnie dane nam było doświadczyć, że historyk języka z warsztatem glottodydaktycznym ma szanse szybciej i trafniej znaleźć analogie obecne w systemie gramatycznym, a także w leksyce (wspólny źródłostów, etymologia, relikty znaczeniowe wciąż żywe w językach wschodniosłowiańskich) i wzorcach kulturowych.

Literatura

- Bajerowa, I. (1969). Strukturalna interpretacja historii języka. *Język Polski*, 2, 81–103.
- Bajerowa, I. (2010). Czy i jak historia języka może skorzystać z propozycji kognitywizmu? *LingVaria*, 2(10), 37–44.
- Borawski, S. (2000). *Wprowadzenie do historii języka polskiego. Zagadnienia historiozoficzne*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Brzezina, M. (1986). *Języki mniejszości narodowych w tekstach literackich i folklorystycznych. Poliszczyzna Żydów*. PWN.
- Burzyńska-Kamieniecka, A. (1999). Nauczanie języka polskiego jako obcego na Dolnym Śląsku w wieku XVII. Uwagi z historii kultury i języka. W: I. Świtła (red.), *Znaczenie ośrodka wrocławskiego w kulturze Polski, Czech i Niemiec na przełomie XVI i XVII wieku* (s. 7–22). Drukarnia Usługowa „Gryf”.
- Burzyńska-Kamieniecka, A. (2002). Popularyzacja wiedzy o języku polskim w podręcznikach do nauczania polszczyzny na Śląsku w XVII wieku. W: J. Miodek, M. Zaśko-Zielińska (red.), *O trudnym łatwo. Materiały sesji poświęconej popularyzacji nauki* (s. 87–94). Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Burzyńska-Kamieniecka, A. (2011). Przenikanie języków i kultur a proces samoidentyfikacji w XVII-wiecznym Wrocławiu (na materiale dawnych podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego). W: I. Masojć, H. Sokołowska (red.), *Tożsamość na styku kultur. Zbiór studiów* (s. 217–228). Vytautas Magnus University.
- Burzyńska-Kamieniecka, A., Dąbrowska, A. (2014). Tradycje nauczania języka polskiego jako obcego we Wrocławiu. W: A. Dąbrowska, U. Dobesz (red.), *40 lat wrocławskiej glottodydaktyki polonistycznej. Teoria i praktyka* (s. 343–371). Oficyna Wydawnicza ATUT.
- Dąbrowska, A. (2018). Nauczanie polszczyzny jako języka obcego w historii języka polskiego. *Język Polski*, 2, 22–41.
- Dąbrowska, A., Dobesz, U., Pasieka, M. (2010). *Co warto wiedzieć. Poradnik metodyczny dla nauczycieli języka polskiego jako obcego na Wschodzie*. Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Długosz-Kurczabowa, K., Dubisz, S. (2001). *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dubisz, S. (2022). Rozwój językoznawstwa polonistycznego w minionym stuleciu. Badania polszczyzny krajowej wspólnoty komunikacyjnej. *Poradnik Językowy*, 5, 22–44.
- Gębał, P. (2014). Glottodydaktyka porównawcza jako nowa subdyscyplina glottodydaktyki. *Lingwistyka Stosowana*, 10, 37–49.
- Gębał, P., Miodunka, W. (2020). *Dydaktyka i metodyka nauczania języka polskiego jako obcego i drugiego*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Izdebska-Długosz, D. (2017). Ukraińcy o własnych błędach w polszczyźnie – przykład statystycznej analizy danych w glottodydaktycznych badaniach eksploracyjnych. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 2(8), 237–253.
- Kleszczowa, K. (2011). Strukturalizm i poststrukturalizm w badaniach historycznojęzykowych. *Bulletin de la Société Polonaise de Linguistique*, 67, 97–115.
- Klimek-Grądzka, J. (2017). Z historii nauczania języka polskiego Polaków w USA – przegląd podręczników (wiek XIX – 1. połowa XX wieku). *Roczniki Humanistyczne*, 10(65), 43–57.
- Kotlarska, I. (2015). „Gramatyka dla Polaków chcących się uczyć angielskiego języka” (1788) z historycznojęzykoznawczego punktu widzenia. Rekonesans badawczy. W: M. Hawrysz, M. Ułdzicka, A. Wojciechowska (red.), *Język w życiu wspólnoty* (s. 73–89). Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.

- Kotlarska, I. (2016). The oldest Polish handbooks of English (18th–19th century)? a trip to the beginnings of ELT in Poland. *IATEFL Newsletter. Online Post-Conference Journal*, 39, 26–28.
- Kotlarska, I. (2017). Innowacyjność w karbach konwencji. O pierwszym podręczniku do nauki języka angielskiego dla Polaków. W: M. Hawrysz, M. Uździcka, A. Wojciechowska (red.), *Zielonogórskie Seminaria Językoznawcze. 2016: Zachowanie językowe – spontaniczność i automatyzm* (s. 83–94). Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Kotlarska, I. (2018). The first English phrase book written for Poles (1857) from the historical-pragmatic perspective. W: L. Szymański, J. Zawodniak, A. Łobodziec, M. Smoluk (red.), *Interdisciplinary views on the English language, literature and culture* (s. 97–108). Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Kotlarska, I. (2019). Materiały do nauki języka angielskiego wydawane od końca XVIII do połowy XX wieku jako źródła badań polsko-angielskich kontaktów językowych. *Prolegomena badawcze. Socjolingwistyka*, 33, 167–180.
- Kotlarska, I. (2021). „A Simplified Grammar of the Polish Language” Williama Morfilla – o pierwszej angielskojęzycznej gramatyce języka polskiego. *Poradnik Językowy*, 1, 95–102.
- Kurzowa, Z. (1983). *Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 roku*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lado, R. (1957). *Linguistics across cultures; applied linguistics for language teachers*. University of Michigan Press.
- Lewandowski, J. (1969). O potrzebie badań nad nauczaniem języka polskiego cudzoziemców. *Życie Szkoły Wyższej*, 2, 76–80.
- Maciołek, M., Tambor, J. (2021). *Przeszłość w teraźniejszości. Historyczne korzenie współczesnych reguł i wyjątków polszczyzny*. Wydawnictwo Gnome.
- Miodunka, W. (2012). Interdyscyplinarność glottodydaktyki polonistycznej. *Poradnik Językowy*, 6(695), 67–81.
- Miodunka, W. (2016). *Glottodydaktyka polonistyczna. Pochodzenie – stan obecny – perspektywy*. Księgarnia Akademicka.
- Miodunka, W. (2020). Rozważania nad koncepcją historii językoznawstwa polskiego. *LingVaria*, 2(30), 193–207.
- Pastuchowa, M. (2009). Interdyscyplinarność w badaniach językoznawczych. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 44, 223–235.
- Pastuch, M. (2018). Metoda czy metodologia? Współczesne potrzeby historii języka. W: M. Pastuch, M. Siuciak (współpr. K. Wąsińska, W. Wilczek) (red.), *Historia języka w XXI wieku. Stan i perspektywy* (s. 32–43). Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Pieklarz-Thien, M. (2021). O różnicach w opisie językoznawstwa i glottodydaktyki – przyczynek do dyskusji. *Linguodidactica*, 25, 179–195.
- Polański, K. (red.). (1999). *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Reczek, J. (1989). Języki w dawnej Rzeczypospolitej. *Język Polski*, 69(1–2), 10–19.
- Rzesutko-Iwan, M. (2018). Lingwistyka, glottodydaktyka, praktyka dydaktyczna – rola teorii językoznawczych w procesie glottodydaktycznym. *Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*, 25, 15–25.
- Słaby-Góral, I. (2014). Nauczyciel uczy się przez całe życie. *Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*, 21, 229–249.
- Urbańczyk, S., Kucala, M. (red.). (1999). *Encyklopedia języka polskiego*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Walczak, B. (2018). Historia języka polskiego – subdyscyplina polimetodologiczna. W: M. Pastuch, M. Siuciak (współpr. K. Wąsińska, W. Wilczek) (red.), *Historia języka w XXI wieku. Stan i perspektywy* (s. 65–73). Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Walczak, B. Mielczarek, A. (2017). Prolegomena historyczne – wielojęzyczność w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. *Białostockie Archiwum Językowe*, 17, 255–268.
- Zarębski, R. (2022a). Kilka uwag o wybranych niegdysiejszych pomocach do nauczania polszczyzny w środowisku frankofońskim. *Roczniki Humanistyczne*, 6, 233–252.
- Zarębski, R. (2022b). O kilku dawnych podręcznikach do nauki języka polskiego dla frankofonów. W: S. Butko, M. Gębka-Wolak (red.), *Polsko-ukraińskie spotkania językowe* (s. 193–212). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

